

Riba Faronika na freskah sv. Krištofa

Razmislek ob 500-letnici potresa v Škofji Loki

Izvleček

Semantična in hermenevtična obravnava ikonografskega mitološkega pralika Faronike - Sirene z dvignjenim dvojnimi repom v povezavi s sv. Krištofom se v Sloveniji pojavlja kot likovni 'topos' gigantskih fresk na zunanjih stenah cerkva. Par Faronika - Krištof predstavljata nasprotna pralika oziroma arhetipa: apokaliptični ženski vodno-podzemni in makrokosmični moški sončno-nebesni. Likovni 'topos' nakazuje na zanimive (tudi predkrščanske) mitološke in verske vsebine.

Abstract

**The fish Faronika on frescoes of St. Christopher
Thoughts on the occasion of the 500th anniversary of the earthquake in Škofja Loka**

Semantic and Hermeneutic treatment of the iconographic, mythological prototype of Faronika, the Siren or mermaid, with raised double tail, which appears in Slovenia in connection with St. Christopher as an 'topos' of gigantic frescoes on the external walls of churches. The pair Faronika-St. Christopher represents opposing prototypes or archetypes: apocalyptic, female, water-underground and macrocosmic, male sun-heaven. The art 'topos' points to an interesting (also pre-Christian) mythological and religious content.

Proučevanje slovenskih mitoloških bitij povzroča nam Slovencem in ostalim slovanskim narodom podobne težave kot Nemcem, Angležem, Skandinavcem, Madžarom in še komu v Evropi. Vsa evropska kultura se je, od starega in srednjega veka, prek humanizma in novega veka pa vse do praga sodobnega veka,¹ napolnila le s spoznanji iz antične mitologije. *Corpus latinorum et graecorum* – tj. dela

1 Če vzamemo za mejnik najbolj uveljavljeno letnico 1918.

latinskih in grških klasikov – je bil poleg Biblije temelj univerzitetne omike. Zgodbe o kralju Arthùrju na Angleškem, bogu Wotanu (Odin, Wodan) na Nemškem ali Perunu, Kresniku, Kurentu, boginji Živi pri nas Slovencih so bile skoraj do konca 19. stoletja nekaj, kar ne sodi v okolje izobražencev, ker je ljudsko, vsakdanje, 'neznanstveno' – in zato manjvredno. Podobno razmišljanje lahko še danes zaznamo v odnosu do lastnih narodovih korenin, in z njimi povezanimi vrednotami: niso samoumevna tema ne v šolstvu ne v dnevnem časopisju, so bolj stvar peščice strokovnjakov. V tem 'znanstvenem skepticizmu' Slovenci nismo niti na slabšem niti na boljšem od ostalih narodov.

Riba Faronika in mitološki spomin na Slovenskem

'Puberteta' narodov v času romantike je prebudila željo poglobljenega pogleda v svoj nacionalni 'jaz'. Spoznavanje ljudskega blaga je sredi 19. stoletja postajalo vedno večja vrednota narodno zavednih buditeljev, kar je vedno močnejše potiskalo na rob antični svet, vključno z njegovo mitologijo. Danes ni več sramota, če kdo ne ve, da izraz 'himera', oziroma 'himeričen' (blodnja, privid, domišljija) izvira v grškem bajeslovnem bitju *Xímaira* (slov. *Himera*), da je bila to ogenj bruhajoča pošast, spredaj lev, v sredi koza, v zadnjem delu pa zmaj, in je izraz *'xímaira'* v grščini hkrati vrstno ime za kozo. Tudi ni več v splošni zavesti, da so imena dnevorov v tednu pri nekaterih narodih Evrope tesno povezana z antičnimi božanstvi – planeti Sonca, Lune, Marsa, Merkurja, Jupitra, Venere in Saturna, kar je bilo izobraženemu Evropejcu še na pragu 20. stoletja samoumevno. Ni čudno, če je – po zatrjevanju slovenskih mitologov – danes nemogoče z gotovostjo obnoviti slovenski poganski panteon. Ostali narodi so v podobni zagati. Zanimivo pa je, da grški (kasneje latinizirani) panteon tudi ni brez pomenskih vozlov in neznank, kljub temu, da je bil v evropski kulturi do nedavnega prevladujoč, mestoma celo v zanimivi simbiozi s krščanstvom. Zadnje čase izhajajo študije, ki antični grško/latinski panteon osvetljujejo z novimi spoznanji in uvidi.²

Znan je kulturološki zakon, da vsa okolja, ki so na obrobju civilizacij oziroma kultur, skrbneje obvarujejo starosvetne tradicije, zato lahko tam pričakujemo prvotnejšo obliko istovetnosti, bolj pristno identiteto. Slovenija je vso zgodovino oklenjena – deloma celo zaklenjena – v ozek etnični prostor, ki na vseh straneh meji s sosedi romanskega, germanskega, od 10. stoletja dalje pa tudi madžarskega kulturnega prostora. Vsi ti številčnejši narodi so velikokrat izrazili ekspanzionistične zavojevalne apetite po ozemlju Slovencev. Številčno šibkejši Slovenci smo pri ohranjanju istovetnosti v zgodovini iskali predvsem notranjo, duhovno oporo v izročilu. Tako ni naključje, da se je ravno kozmogonsko-etnološka pesem o ribi Faroniki – poleg ostalih izročil – najdlje ohranila čisto na zahodnem robu

2 Npr. Graves, *Greck Myths*. Ugotovitve tega angleškega večstranskega raziskovalca in pesnika so sprožile živahno razpravo med nasprotniki in privrženci njegovih trditev, ki se še ni podela.

Slovenije, v Podmelcu v Baški grapi. Hkrati je to zahodni rob celotnega slovanskega sveta.

Tako smo Slovenci v nekem pogledu celo v prednostnem položaju v odnosu do ostalih narodov, zahvaljujoč ravno temu nepretrganemu živemu stiku z zgodovinskim mitološkim spominom; in prav zato se je pri nas v marsičem ohranil močnejše in pristnejše kot pri ostalih sosedih.³ Budni raziskovalec slovenske kulture Taras Kermauner izrazi povedano takole: »*Slovenecem se sicer ni posrečilo, da bi obdržali ali razvili – institucionalizirali – svoje plemstvo, kralje, državo, lastno nacionalno oblast. Zato se tudi dolgo ni mogla razviti nacionalna kultura, razen ljudske. Zato tudi sprejem krščanstva ni bil tako diferenciran kot pri Nemcih, Italijanih, Čehih, Nizozemcih. Sprejemala ga je v glavnem, če ne izključno ena sama plast: tlačanska, podeželska, kmečka. Ta pa je poznala skoraj izključno le ustno literaturo. Nastajale so legende, ki so spajale krščanske in poganske, starejše momente. ... Krst, poroka, smrt, bolezen, zaroka, zidava hiše, setev in žetev so bili odvisni od božje volje oziroma od človekove pobožnosti. Bog je tičal neposredno v nebu, v oblakih, v zemlji, v gozdu. Angel je človeka spremljal na vsakem koraku, tudi v spanju; če ga ni angel, ga je hudič. Med tema dvema se je odvijala nenehna bitka za človekovo dušo. Človekovega življenja sploh ni bilo mogoče razumeti brez svetnikov, dobrih in hudobnih duhov, ko so dobili krščanski pomeni in vsebino. Svet – okolje – je bil v veliko manjši meri nevtralen, tehnologiziran, strokovno razpoložljiv, kot je za nas danes. Bil je veliko bolj poduhovljen, vsebina te duhovnosti pa je bila generalno vzeto krščanska, torej z Bogom v začetku in na koncu, v viru in v smotru in v vsakdanjosti. Takšen je bil zagotovo kulturno verski okvir in sistem, v katerem so živeli srednjeveški Slovenci. ... Koliko je bil poganski in koliko kristijaniziran, o tem je mogoča debata; o tem bosta trajali dve sodbi; vsaka od njiju ima zase dobre argumente.*«⁴ Za Kermaunerja se konec srednjega veka na Slovenskem začne sredi 18. stoletja.⁵

Prednosti neposrednega stika Slovencev z nekaterimi pristnimi prvinami zgodovinskega mitološkega spomina poudarja tudi – prerano preminuli – ruski filolog Nikolaj Mikhajlov, ki se je intenzivno posvečal slovanski in posebej slovenski mitologiji. Takole trdi: »Raziskava slovenskih poganskih kultov nas ponovno vodi tudi k problemu in datiranju pokristjanjevanja Slovencev ter k fenomenu dvoverstva, ki je pri Slovencih očitno obstajal še dolgo po pokristjanjevanju.«⁶ Podobne trditve najdemo v delih raziskovalcev slovenskega duhovnega izročila.⁷

Tudi naš predmet raziskave je povedanemu lep dokaz. Kozmogonsko izročilo o Faroniki se je med Slovenci v živem izročilu ohranilo takorekoč do dandanes.

3 Toporov, Knjigi na pot, v: Nikolai Mikhailov, *Mythologia slovenica*, str. 9.

4 Kermauner, *Bog in slovenstvo – versko kulturni eseji*, str. 190–191.

5 Prav tam, str. 190.

6 Mikhailov, *Mythologia slovenica*, posebej str. 12–13. Več o 'znanstvenem skepticizmu' na str. 33.

7 Med manj znanimi ne gre prezreti Vladimirja Truhlarja in Jean - Marie Hollensteina.

V drugih okoljih, kjer je bilo nekoč tudi prisotno, je že davno izzvenelo. Posebej je pomenljivo, da likovni mitološki motiv Faronike – kot morske deklice⁸ – skoraj izključno srečujemo v širšem kompozicijskem sklopu poslikav na presno (freskah) starejšega datuma, na zunanjih stenah cerkva, ki prikazujejo lik sv. Krištofa. Ta povezava je zelo značilna za osrednjeslovenski prostor, za celotno Koroško in deloma tudi Tirolsko.⁹ Na Slovenskem se oba lika pojavljata na poseben način, povezana v enovito zgodbo, kot celovit likovni 'topos', s trdno medsebojno semantično vezjo. Semantičnost tega likovnega 'toposa' je – kolikor sem poučen – prvi nakazal Emilijan Cevc.¹⁰ Na izčrpnjšo obravnavo, ki bi zaobsegla analizo vseh Krištofovih poslikav v slovenskem kulturnem prostoru, znotraj in zunaj meja države, še čakamo. Ker gre za meddisciplinske povezave, nam prihodnji izsledki hranijo množico zanimivih presenečenj. Preraščanje mozaičnosti strukturalizma v naši dobi kaže prve sadove sintez, novih spoznanj in uvidov.

Riba Faronika – ženski vodno-podzemni apokaliptični arhetip

Vznemirljiv je vpogled, ki nam ga omogoča slovenska kozmogonsko-etioloska pesem o ribi Faroniki. V ljudskem izročilu se je ohranila do najnovejše dobe. V tej pesmi pogled sega zelo daleč v preteklost, v tišino slovensko-slovanskih začetkov, morda do samega izvora, *arhēja*. *Riba po morji plava riba Faronika./ Jezus za njo priplava,/po morja globočin./»O, le čakaj, čakaj, riba,/riba Faronika./Te bomo kaj prašal/kak se po svet godi.«/»Če bom jest z mojim repom zvila,/ves svet potopljen bo./Če se bom jest na moj hrbt zvrnila,/ves svet pogubljen bo.«/»O nikari, nikari, riba,/riba Faronika./Zavolj nedolžnih otročičev/zavolj porodnih žen.«¹¹*

Pri tem ni zanemarljivo dejstvo, da pesem – ob očitnih krščanskih primeseh kasnejšega datuma – ni cerkvena in se ni ohranjala ob opori na obredno petje. Njen življenjski prostor je bil zunaj cerkve, ob domačem ognjišču in v naravi. Tudi napev je starodavnega porekla. V tem je njena vsestranska dragocenost. Izkazuje pa tudi posebno trdovratnost slovenskega izročila, vse do praga sodobnega globaliziranega in z 'znanstveno skeptso' prepojenega tehnološkega prepiha.

Izročilo o ribi Faroniki je neposreden sestavni del širšega slovenskega koz-

8 Na povezavo Faronike in morske deklice z ribjim repom je pokazal umetnostni zgodovinar France Stele. Prim. isti, *Politični okraj Kamnik*, str. 106.

9 Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 134.

10 Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 134. sl.; deloma tudi Tucovič, *Motiv ribe Faronike ...*, str. 56, zlasti opomba 5. Povezava je tu nakazana, ne pa izčrpana. Osredotoča se na povezave z umetnostjo.

11 Pel Janez Murovec iz Podmelca na Tolminskem, zapisal Ivan Kokošar leta 1886. *Slovenske ljudske pesmi I*, pesem št. 20/2, str. 123. Na istem mestu so zbrane vse štiri inačice. Zadnji zapis (št. 20/3) je z 18. junija 1952. Prav tam, str. 123–125. Pretres razlik med inačicami tukaj puščam ob strani.

mogonskega izročila, ki je pomenljivo že samo zase, še bolj pa v odnosu do ostalih kozmogonskih pripovedi. Za našo razpravo je najbolj zanimivo staro izročilo oziroma slovenski t. i. šišenski mit o stvarjenju sveta iz peščenega zrna, ki ga Bog dvigne iz morskih globin. Vsebuje mitološko podlago za mit o Faroniki. »*Od početka ni bilo nič drugega kakor Bog, Sonce in Morje. Sonce je pripekalo, Bog se je ugreel in pošel proti morju, da se v valovih okoplje. Ko se je spet dvignil iz vode, mu je ostalo za nohtom zrno peska. Padlo mu je iz nohta ter ostalo na morsk gladini, ker spočetkom je vse obležalo tam, kamor je padlo. To zrno je*

Riba Faronika in muzikanti na freski sv. Krištofa.

Spodnje Bitnje, cerkev sv. Miklavža, Jernej iz Loke, okoli 1530. (foto: Janez Jocič)

*naša Zemlja, dno morja pa njena domovina.*¹² Ta mit povezuje slovensko mitologijo z evrazijsko dediščino, ki ji lahko sledimo do Indije, preko Sibirije pa v Severno Ameriko. Zanimivo je, da Bog v slovenski inačici nastopa v človeški podobi, drugod pa v živalski (*teriomorfni*). Tudi slovenska mita o nastanku prsti iz božjega telesa in mit o stvarjenju človeka iz kaplje božjega znoja imata lastne poteze, pa tudi pomenljive indoevropske vzporednice.¹³

Na kozmogonski mit, da je Zemlja po stvarjenju obležala na gladini 'vesoljnega morja' oziroma Oceana (gr. *Okeanós*), se tesno navezuje mit o Faroniki, ki mu tu поблиže sledimo. Pripoveduje, da je Bog po stvarjenju na oceanu plavajoči Zemlji poskrbel oporo. Tudi med Slovenci se je v omenjeni pesmi in izročilu ohranila predstava, da našo Zemljo nosi na svojem hrbtu velika riba.¹⁴ Ko se ta riba zgane, nastane potres, če se potopi, povzroči konec sveta.

Veliko razlogov kaže, da je njeno ime v neposredni povezavi s starozaveznim bibličnim izročilom o faraonu in njegovih vojaki, ki jih je potopilo Rdeče morje, ko so zasledovali bežeče Jude. Utopljeni naj bi se spremenili v ribe, ali v polrube, oziroma polljudi. Podobno mitološko snov srečamo tudi pri različnih evropskih narodih, npr. na severu Evrope, kjer se je podoba prenesla na tjalne in morske pse, drugod je povezana tudi z mitološkimi bitji – morskimi deklkami.¹⁵ Naša pripoved ima sicer določene svojske poteze, je pa tudi blizu nekaterim slovanskim razlagam. Ukrajinci ob poljski in madžarski meji so verjeli, da svet počiva na hrbtu velike ribe; Rusi, da nastanek potresa povzročajo premikanja velike ribe oziroma kita pod Zemljo. Ukrajinci govorijo o dveh ribah, ki sta pri Poljaki postavljeni navzkriž. Pripoved, ki jo je zapisal Štefan Kühar med Slovenci v Porabju in je zelo blizu ostalim slovanskim inačicam, govori o Zemlji, ki plava na vodi, okoli nje pa se podita dve veliki ribi.¹⁶ Potres na zemlji je posledica ribjih udarcev ob zemljino skorjo pod gladino oceana. Pripoved o eni ribi, ki nosi Zemljo, poznajo tudi na Švabskem, vendar ta riba spi do konca sveta, s premiki povzroča potres, ko pa se bo potopila v kozmični ocean, bo tudi svet potonil v njegovih valovih.¹⁷ Lik takšne ribe, z imenom *Zelebnant*, se v nemški književnosti pojavi v 13. stoletju.¹⁸

Ime Faronika je sicer vezan na judovsko-krščansko izročilo, sam arhetipski

12 Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, 1997, št. 206/III, str. 227. Kelemina je povzel po: Iv(an) Trdina, *Narodne povijesti iz staroslovinskega bajeslovja*, *Neven* 7 (1858), str. 60–61.

13 Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, str. 227/I in II. Več o tem v: Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 14–16.

14 Poleg pesmi iz Podmelca obstaja to izročilo tudi kot samostojna pripoved. Glej: Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, str. 228/IV in V.

15 Prim. Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 23.

16 Kühar, *Narodno blago vogrskij Slovāncov*, str. 59.

17 Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 24.

18 Več o tem Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 129–134, zlasti na str. 133.

motiv o ribi, ki nosi svet, pa je veliko starejši. Je pralik za temne kozmične podzemeljske (htonske) sile, ki so po svoji naravi neobvladljive in nepredvidljive. Zanimive so podobnosti teh splošnih modelov mitološkega dožemanja, čeprav spadajo v najbolj raznolika kulturna okolja. Zelo razširjen je motiv o *kozmični kači* oziroma o htonskem bitju, ki plavajoč v praocéanu obkroža zemljo, ki se dviga iz njega. V germanskem izročilu je to *Midgardsormr*, v judovskem *Leviatan*, v grškem pelagijsko-orfičnem izročilu je to *Ofion*, ki ga je 'boginja vsega' *Eurinoma*¹⁹ pahnila v globino pramorja, v babilonskem izročilu to bitje iste narave označuje arhaični prakaos *Tiamat*, v indijskem prostoru pa nosi ime *Ananta*.

Ne le izvor imena Faronika, temveč tudi vsebina slovenskega kozmogonskega pralika, ni čisto brez povezave z judovskim izročilom o *Leviatanu*, čeprav je globalna struktura mitološkega modela o Faroniki – Faraoniki(?) – očitno zelo svojska. Rdeče morje, na katerega se ime Faronika, ki označuje našo 'Morsko deklico', neposredno navezuje, je po besedah odličnega poznavalca hebrejske mitologije Alfonsa Rosenberga »odpirajoče se žrelo podzemlja, ki mora osvoboditi ujetnike med potoki ležečega zmaja. Tako Sveto pismo imenuje faraona. Egipt je svet zmaja. Rdeče morje je obenem njegovo žrelo, ki se po božjem posegu razklene, odpre.«²⁰ V judovstvu na ta spomin izrečno nakazuje npr. modrostni psalm 74, ki je tudi v krščanstvu stalni gost liturgičnih besedil brevirja: »Ti si svojo močjo razdelil morje, razbil si glave morskim pošastim nad vodami. Ti si zdrobil glave Leviatánu, dalsi ga za hrano ljudstvu puščave (šakalom).«²¹ Nikakor ne gre prezreti tudi zveze med hebrejskim korenem za rdečo barvo »dm« in Adamovim imenom: »adamah« – rdeča zemlja oziroma rdeči prah, iz česar je Jahve zgnetel Adama.²² Rdeča barva je močan simbol za kri. Zato že kot barva vsebuje nepomirljivo dvojnost nasprotij: življenje - smrt, strast ustvarjanja, spočetanja in rojevanja pa tudi razdiranja, uničevanja in uboja. Ta barvna ambivalenca je sestavni del toposa tudi na naših freskah, kjer pri Faroniki in Kristofu dosledno prevladuje rdeča barva. Pomenljivo dopolnilo so lahko tudi mesta iz Apokalipse, kjer je omenjen zmaj, morska pošast, ki sedi nad mnogimi vodami ali klati zvezde z neba.²³

Povedano se navezuje na dejstvo, da tudi slovensko ljudsko izročilo pozna in uporablja pomen Rdečega morja, ko opisuje oceanski prstan okoli plavajoče Zemlje. Uporabljen je – arhetipsko gledano – še močnejši izraz 'Krvavo morje'.²⁴ Na tem mestu nam naj zadostuje most, ki smo ga postavili med slovenskim, judovsko-krščanskim in svetovnim mitološkim izročilom.

19 Pomenljiv je pomen imena: *Blodeča po prostranstvih*.

20 Rosenberg, *Odkrivajmo simbole*, str. 76.

21 Psalm 74, 13–15.

22 Geneza 2, 7; Rosenberg, *Odkrivajmo simbole*, str. 73.

23 Apokalipsa 13, 1 sl.; 17. 1 sl.; 12, 3 sl.

24 Zeleni Jurij je vsako leto prišel »iza loga zelenoga, iza morja krvavoga«. Prim. Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 43.

Prehod skozi Rdeče morje je 'ustanovitveni akt' judovskega naroda in simbol osvobodjenja. V krščanstvu je Rdeče morje ključna prisposoba za ločilno mejo med smrtjo in življenjem, med poganstvom in krščanstvom, pa tudi prisposoba krsta in odrešenja. Vsa krščanska obredna besedila na izpostavljenih mestih vsebujejo omembo prehoda skozi Rdeče morje. Zgodnje krščanstvo je – morda tudi pod močnim vplivom aleksandrijskega (koptskega) izročila, ki je obenem najbližje staroegipčanski kulturi – ponazarjalo Kristusa kot ribo, ki vsebuje v grščini pomenljiv kriptogram IXTHYS.²⁵ Zgovoren je Hieronimov vedno iskrivi namig v pismu prijateljem v Oglej: »*Bonozus (Hieronimov prijatelj) je, pišete, kot sin Ixthys šel v vodnate kraje, mi pa, ki se nas drži staro blato, lazimo kakor kače in škorpjoni po suhem. On že tepta kači glavo, mi pa smo še za hrano kači.*«²⁶ Hieronim posredno nakaže – za nas zelo pomembno – posebnost apostolske veroizpovedi iz Ogleja, ki izrecno omenja, kako je Kristus – IXTHYS »*sepultus descendit ad inferna*«²⁷, »*sestopil ob pokopu v tartar*«, v šeol, (pred)pekel, v podzemlje. Očiten je vpliv gnoze, ki je cvetela ravno v aleksandrijsko-egipčanskem (koptskem) okolju. Če bomo iskali vez med našimi kraji in starim Egiptom, bo treba pozorno premotriti vpliv oglejskega krščanskega izročila v našem kulturnem prostoru.²⁸ Znano je, da je bil velik del Slovenije južno od Drave stoletja vezan na oglejsko jurisdikcijo. Poleg Hieronima tvori močan most med Oglejem in Egiptom *Rufin Oglejski* (okoli 340–410), pisec in prevajalec grških patrističnih del v latinščino, ki je študiral v Aleksandriji in bil v stiku z najbolj izobraženimi osebnostmi.²⁹ In ni edini.

Vse mitologije dokazujejo, da je v njih hkratno sobivanje nasprotij nekaj zelo običajnega, da se eno bitje lahko hipoma prelevi v svoje nasprotje in obratno. Razvozlanje pomenov mitoloških simbolov ima v tem svojo – večkrat tudi nepremagljivo – past. Tako je tudi v našem primeru. Mnoga sorodna izročila dokazujejo, da razlika med kozmično kačo in mitološko ribo ni bila vedno povsem jasna. Slovensko ljudsko izročilo iz Kamnika – kot pojasnjujeta France Stelè in za njim Emilijan Cevc – riše Faroniko - Veroniko kot žensko bitje, s kačjim spodnjim delom trupa.³⁰ Isto »sireno, ki dviga dvojni rep«, najdemo tudi na reliefu iz 12. stol. na kamniškem Malem gradu.³¹ V našem kontekstu je tudi *Kužna slika* v

25 Kriptogram IXTHYS, *riba*, je sestavljen iz začetnih črk grških besed: *Iesus Xristos Theu Yios Soter*, to pomeni *Jezus Kristus, božji Sin, Zveličar*.

26 Hieronymus, Pismo 7 Kromaciju, Jovinu in Evzebiju, *Svetega Hieronima izbrana pisma I*, str. 93.

27 Rufinus, *Commentarius in symbolum apostolorum*, str. 352–364. V nekaterih rokopisih/tiskih je inačica »*descendit in inferna*«. Problem tukaj molče obidem.

28 Imamo lepo število študij. V slovenskem prostoru so to predvsem razprave Rajka Bratoža, začeniši z njegovim doktorskim delom Bratož, *Krščanstvo v Ogleju ...* Tu navaja ostalo literaturo.

29 Z Didimom Slepim (ok. 313–398), ki je bil učitelj Rufinu in tovarišu Hieronimu iz Stridona (med Nanosom in Istro, porušijo ga Goti leta 378), s škofoma Janezom, Epifanijem, Avguštinom idr.

30 Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 136–137; tudi Stelè, *Politični okraj Kamnik*, str. 106.

31 Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 137.

cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom.³² Motiv Faronike najdemo v Stični, na poslikavah iz 12. stoletja, v Marijini kapeli celjske Opatijske cerkve iz konca 14. stoletja, na cerkvi sv. Uršule na Škofljici, cerkvi sv. Kancijana v Vrzdencu pri Horjulu in še marsikje drugod po Sloveniji. Ikonografijo *Morske deklce z dvignjenim dvojn timerpom* zasledimo tudi drugod po Evropi, kjer jo večinoma obravnavajo kot sireno oziroma nimfo, v očitni navezavi na grško mitologijo, zaradi česar ta dela puščam ob strani. Znamenita je tista v reliefu na stolnici v Čedadu (8. stoletje), v Bergamu Palazzo della Ragione, metopa sirene bifide v lapidariju stolnice v Modeni ali v Huminu (it. Gemona, furl. Glemone), kar je zopet tesno vezano na oglejsko izročilo. Tematsko zvezo z Oglejem bo, kot vse kaže, treba v prihodnje še podrobneje raziskati.

Tudi v škofjeloškem prostoru je – kot drugod po Sloveniji – motiv *Faronike - morske deklce* zelo pogost in dosledno postavljen v kompozicijski topos fresk sv. Krištofa, čemur bomo posvetili naše zadnje poglavje. Priložena slikovna primera sta oba iz škofjeloškega prostora. Sv. Krištof iz cerkve sv. Miklavža v Spodnjih Bitnjah je delo slikarja Jerneja iz Loke (okoli 1530). Fragment s Homanove hiše v Škofji Loki je starejši in je delo neznanega avtorja (okoli 1500). Zanimivo je, da ima Homanova slika pri Krištofovih nogah samo ribo – Faroniko, v Spodnjih Bitnjah in drugje pa je Faronika vedno naslikana kot – za Slovenijo zelo običajna – dvokraka *morska deklca*. Povezave s sireno Melusino tukaj molče obidem.³³

Sv. Krištof – moški sončno-nebesni makrokozmični arhetip

»Sveti Krištof, takšna je njegova moč:/Kdor ga zjutraj zagleda, ta se lahko nasmeji, ko nastopi temna noč.«³⁴ – zatrjuje star slovenski rek. Verovanje, ki je bilo pri nas zelo razširjeno, zagotavlja, »da zadostuje samo, če navsezgodaj pogledaš njegovo podobo, pa tisti dan ne umreš nagle smrti.«³⁵ Da bi bila ljudem Krištofova podoba lahko vedno pred očmi, so jo slikali na zunanje stene cerkv, ki so bile obrnjene proti bivališčem, ali pa v smeri, ki je bila obrnjena na polja, kjer so ljudje ob delu preživljali dan. Poslikave na domovih so premožnejši imeli verjetno iz istega razloga. V več pogledih lahko sklepamo na zvezo s predkrščanskimi verovanji in s tem je vsaj deloma pojasnjena neobičajna velikost Krištofa na poslikavah na presno. Ne pa povsem!

Po Sloveniji slikarije sv. Krištofa zasledimo sorazmerno zgodaj. Najstarejša ohranjena poslikava zunanjih sten cerkva na presno je npr. na cerkvi sv. Janeza Krstnika v Zabočevem (Borovnica) – iz začetka 14. stoletja. Približno iz istega časa izvira poslikava na župnijski cerkvi sv. Petra in Pavla v Vitanju. Iz konca 14. stoletja je poslikava pri sv. Janezu v Bohinju, iz leta 1443 pa na cerkvi sv. Nikolaja

32 Izstopa ponazoritev Babilona in Rima. Bivališče ribe Faronike je slikar postavil v deželo faraonov.

33 O tem Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 124–129.

34 Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev II*, str. 226.

35 Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev II*, str. 226.

Krištof, detajl. Škofja Loka, Homanova hiša, neznani avtor, okoli 1500.

(foto: Janez Jocif)

na Visokem pod Kureščkom, ki je delo slikarja Janeza Ljubljanskega. Slikar Jernej iz Loke,³⁶ ki je škofjeloški potres leta 1511 osebno doživel, je tako imel pred seboj že lepo število vzorcev, ki jih je obogatil s svojimi – še ne čisto pojasnjenimi – figurami, ki jih redno srečujemo v spodnjem delu slik, v družbi ribe Faronike. Poleg omenjene poslikave na cerkvi v Bitnjah je sv. Krištofa naslikal še na cerkvi sv. Filipa in Jakoba (Valterski Vrh) in cerkvi sv. Marije Magdalene (Brod pri Bohinjski Bistrici). Naštevaje iz istega obdobja lahko razširimo tudi k našim sosedom. Pomenljiv je sedemmetrski kip/relief sv. Krištofa iz 1331–32, ki ga najdemo na pročelju stolnice v Huminu (it. Gemona, furl. Glemone) blizu Vidma. Ob levem stopalu Krištofa je lepo izklesana Faronika z dvojnim repom, podobna tisti iz Čedad.³⁷ S tem smo zopet trčili na oglejsko vplivno ozemlje. Pesemsko izročilo o Faroniki pa nas veže na naš prostor, zato ostajamo osredotočeni na Krištofa pri nas.

Niko Kuret pravilno ugotavlja, da je verjetno veliko število poslikav na stenah slovenskih cerkva botrovalo, »da je sv. Krištofu posvečenih cerkvá pri nas tako malo: ljudje so ga imeli zmerom pred seboj.«³⁸ Nikakor ne smemo spregledati

36 O življenju Jerneja iz Loke ne vemo skoraj nič, vemo pa o njegovih delih, ki jih je narisal v prvi polovici 16. stoletja. Več v: Stelè, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja*, str. 223–232.

37 Naredil ga je mojster Janez (Giovanni), imenovan Griglio da Gemona, ki je bil kipar in arhitekt v 14. stoletju, deloval je večinoma po Furlaniji.

38 Kuret, *Praznično leto Slovencev II*, str. 226.

pomenljivega dejstva, da so vse te izjemno redke cerkve na ta ali oni način povezane s pokopališčem, krajem umrlih. Pomen povezave bomo odkrili kasneje. V ljubljanski škofiji je bila – kolikor do danes vemo – njemu posvečena samo ena, in sicer *pokopališka cerkev* (sic!) *sv. Krištofa* za Bežigradom. Arhitekt Jože Plečnik je ob njej postavil novo cerkev *sv. Cirila in Metoda*, ki je s staro tvorila domiselno eleganten klinast prostor. Po pričevanju arhitekta Janeza Suhadolca, ki je bil očevidec barbarskega rušenja (1957), je na ubrano arhitekturno celoto »*že od daleč opozarjal baročni čebulasti zvonik sv. Krištofa*«. ³⁹ Cerkev žal ni več. Na tem mestu danes stoji paviljon Gospodarskega rastavišča, imenovan Jurček. Stara cerkev je stala na tem mestu že dolgo pred prvo omembo v listinah (1497). Že v rimski Emoni je bilo na tem mestu, tj. ob cesti, ki je iz Emone vodila proti severu, pokopališče Emoncev. Na slovenskih tleh lahko omenimo še dve cerkvi, posvečeni sv. Krištofu. Prva je podružnična cerkev *sv. Krištofa* v Grajski vasi, v župniji Gomilsko. Stoji ob stari rimski cesti, na kraju domnevne rimske postaje *Ad Medias*, in je v zapisih prvič omenjena leta 1489. Druga je podružnična cerkev *sv. Krištofa* nad Laškim, ki je povezana z zanimivimi legendami o prvotni in novi cerkvi iz leta 1738. ⁴⁰ Samo kot zanimivost omenimo samostan in cerkev na otoku *San Cristoforo della Pace* v Benetkah, ki je bil na Napoleonovo povelje porušen skupaj z okoliškimi hišami (1806–10). Otok so nato povezali z otokom in istimensko samostansko cerkvijo San Michele, da so pripravili prostor za sedanje pokopališče. ⁴¹ Kaže, da razdiralna narcisoidnost diktatur ni vezana na to ali ono ideologijo.

Gigantska velikost *sv. Krištofa* se v prvi vrsti navezuje na njegovo bajeslovno telesno veličino, ki jo je slovenski ljudski pevec takole izrazil: »*No kam pa gredeš, Krištof ti,/k si silno vèlek jen močan?*«, je začetek pesmi iz Ihana na Gorenjskem. ⁴² S tem pa smo že vstopili v jedro vprašanja, ki nam ga ugankarsko postavlja *sv. Krištof*. Nič trdnjega ne vemo ne o njegovi človeški ne o religiozni osebnosti. Zastrta ostajata tako Krištofov zgodovinski in/ali njegov mitološki lik. Uganka so tudi izvor in vzroki za njegovo selitev v mitološko sfero ter njihova vsebina in narava. Mitološke primesi v praliku Krištofa so zlasti pri nas več kot očitne. Če bi ga hoteli umestiti v slovenski mitološki prostor, takoj trčimo ob močne zapreke,

39 Suhadolec, *Plečnikova cerkev sv. Cirila in Metoda za Bežigradom*, v: <http://zupnija-bezigrad.si/o-plecnikovi-cerkvi>. Po besedah arhitekta Suhadolca je rušenje potekalo »zaradi širitve Gospodarskega razstavišča in še bolj zaradi VII. kongresa Komunistične Partije Jugoslavije pod kupolo nove dvorane v bližini.« In njegov spomin: »Jaz se še spominjam, kako so z buldožerji in drugimi gradbenimi stroji barbarsko rušili plemenito arhitekturo.«

40 Prva cerkev naj bi se čez noč zrušila, ker naj bi se delavci, ko so jo gradili, hudo pregrešili.

41 Pozornost vzbuja bližina obeh (nekdanjih) otokov s cerkvama, posvečenima nadangelu Mihaelu (10. stoletje) in *sv. Krištofu*. V cerkvi je na izpostavljenem mestu tudi kip *sv. Marjete* (sic!), kot zmagovalka nad zmajem je ženski protipol *sv. Juriju* in *sv. Mihaelu*. Tudi v Laškem je na sosednjem hribu od podružnične cerkvice *sv. Krištofa* cerkev *sv. Mihaela* – Šmihel.

42 *Slovenske ljudske pesmi II*, Sv. Krištof brodnik, št. 123/1, str. 405. Zapis je iz leta 1899.

od katerih lahko samo nekatere le s težavo odgrnemo, ne pa tudi povsem odstranimo. Dobra smer poti – kot kaže – je ravno likovni 'topos' gigantskih poslikav Krištofa v povezavi s Faroniko v vodi, ob njegovih nogah. Če smo pozorni, kmalu opazimo, da likovna kompozicija poslikav izraža gigantsko Krištofovo vsenavzočnost – če ga opazujemo v celoti in v detajlih, tj. v vseh treh makrokozmičnih plasteh: v podzemlju, na zemlji in nebu. Krištof je tako navzoč do gležnjev ali do kolen v vodi (tj. v *Okeanu* oziroma *Tartarju*), v območju od gležnjev oziroma kolen pa do pasu oziroma prsi pokriva sublunarni svet, tj. območja zemeljske ploskve, njegov najvišji del telesa, ramena in glava, je že v nebesni sferi, ki je pogosto še dodatno ponazorjena z angeli (npr. v Bitnjah) ali pa le preprosto nebeško modro obarvana. Število angelov ob Krištofovi glavi običajno pri velikih mojstrih tega časa ni naključje, kar semantiko slike še dodatno razširi.

Zato na slovenskih poslikavah na presno lahko govorimo ne o Krištofu kot o človeku *mikrokosmosa*, marveč o Krištofu kot o človeku *makrokozmosa*, o 'makroantroposu'. Vse kaže, da se je v slovenski inačici več raznolikih prvin stopilo v enovito celoto: teološka in mitološka, krščanska in predkrščansko-slovenska vsebina, ki je stoletja skoraj nemoteno živela ob boku krščanskih prvin in jim celo podarjala pristen življenjski humus in domač srčni utrip. Irski menihi, brata Ciril in Metod, deloma pa tudi Oglejčani, so bili (z izjemo fevdalno nastrojenih misijonarjev nemškega porekla, ki so se jim naši predniki prav zato upirali) do slovenskih avtohtonih običajev razumevali. Trdoživo ohranitev starih (pra) slovenskih predkrščanskih običajev v najnovejšo dobo – ponekod celo do dobrega desetletja po 2. svetovni vojni – si drugače težko razlagamo.

Zgodbo o pokristjanjenem orjaku 'Kinokefalosu', 'Psoglavcu', 'Reprobusu' Krištofu iz Male Azije, kot ga najdemo na starejših reliefih na pravoslavnem jugu (Makedonija, Grčija) in Bližnjem vzhodu, na poslikavah v slovenskem prostoru ne zasledimo. Lik psoglavcev poznamo tudi v Sloveniji, vendar se ni povezal s 'Kinokefalom' Krištofom, prevladuje izključno pralik velikana. Pogosto se v Krištofovi bližini ali celo znotraj kompozicije (običajno v razširjenem okvirju slike) pojavljata tudi sv. Jurij ali nadangel Mihael, oba kot zmagovalca nad zmajem, Leviatanom.

Težave o istovetnosti in zgodovinskem izvoru sv. Krištofa zaznava tudi sodobni rimski martirologij: »*Sv. Krištof, mučenec. V Sloveniji neobvezni god. O življenju sv. Krištofa, ki so ga naši predniki častili kot priprošnjika v sili, zlasti v smrtni uri, ni znanega nič zanesljivega. Morda je bil mučen za cesarja Decija leta 250 v Mali Aziji. Zagotovo pa je leta 452 že stala cerkev posvečena sv. Krištofu v Kalkedonu blizu Carigrada.*«⁴³ Zgodovinski podatki so torej tudi za Katoliško cerkev zaskrbljujoče borni, saj se zaveda, da je večji del zgodbe o Krištofu legenda, ki je dopuščala prosto pot pobožni domišljiji, ljudskemu verovanju in lokalnim predkrščanskim primesem. Pri nas na popolnoma enak način

43 *Missale Romanum Interpretatio slovenica*, str. 537.

kot drugod. Na ta način je tudi 'krščanski' velikan Krištof tvoril priročno posodo, v katero se je steklo slovensko predkrščansko izročilo.

Na vzhodu lahko zaznamo med drugim tudi primesi grškega gnosticizma in platonizma. V slovenskem in oglejskem okolju pa zelo verjetno kar oboje: egipčansko-koptsko izročilo, kateremu se je pripojilo obilje slovenskih predkrščanskih mitoloških prvin. Tako smo po tej poti prišli na isto točko, kot pri Faroniki, čeprav je pri njej slovenska inačica kozmogonskega izročila jasnejša in izrazitejša. Pri Krištofu pa to isto plast zakriva krščanska legendarna patina oziroma posoda, ki jo je napolnila – tudi – slovenska vera v posmrtno življenje na način, kot so jo ob krščanstvu, in mimo njega, doživljali naši slovenski predniki.

Kaj potemtakem lahko zatrdno rečemo, da vsebuje svetniško-legendarni-mitološki pralik Krištof na poslikavah in v verovanju Slovencev, zlasti v verovanskih predstavah naših prednikov? Glede na povedano mora biti odgovor večplasten in – se razume – samo hipotetične narave.

Grško-rimsko nebesno božanstvo Orion oziroma še bolj egipčanski Oziris,⁴⁴ ki sta prek orfično-pitagorejskih misterijev živela ob boku zgodnjega krščanstva, tvorita miselni prestavni prostor, kjer se dogaja neposreden stik z umrlimi oziroma s smrtjo in z njo povezano selitvijo duš v kraje večnih prebivališč. Vsem kulturam je poznan legendarni lik brodnika, nosača duš v onostranstvo. O tem je danes na voljo veliko število zelo resnih in izčrpnih študij. In tu ne moremo mimo že omenjenega dejstva, da je Oglej – ob boku Jeruzalema, Aleksandrije in Rima – kot ena najmlajših cerkva hodil svojo pot. Zlasti miselni vzorci, kjer se že v prvih stoletjih krščanstvo nasloni na orfizem in pitagorejski platonizem, pripravijo ugodne pogoje tudi za slovenski duhovni mitološki vložek. To plast pa bo najtežje v polnosti odluščiti. Najverjetneje nismo daleč od resnice, če povlečemo vzporednico med Krištofom in izročili o slovenskih bajeslovnih velikanih, ki so napolnjevala čustva in domišljijo naših rojakov vse do nedavnega. Ne bo niti napak, če smiselno pritegnemo tudi predstavo o Tri(o)glavu, ki vsa stoletja bivanja ob njegovem vznožju močno zaznamuje nas Slovence, vse do danes.⁴⁵

Pri motrenju mitološkega pralika ne gre zanemariti tudi Krištofovega stalnega atributa: njegove 'romarske' palice, '*ozelenelega drevesa*'. Slovenski Peter Klepec tu nima mesta, simbolnost je globlja. Legenda pripoveduje, da je dete Kristus kot dokaz svojega božanstva naročilo Krištofu, naj zasadi svojo gorjačo v tla in bo ozelenela. Orjak je ubogal in gorjača je postala zeleno drevo. Drevo v Krištofovih rokah je prav tako 'makrokozmičnih' razsežnosti in ima na nekaterih podobah v krošnji *sadeže*. Ob tem se sam po sebi vsiljuje simbol drevesa življenja, ki stoji sredi raja.⁴⁶ Iz rajskega vrta so izvirale vse štiri reke sveta, kozmični

44 Ta vidik zelo lepo umesti v slovenski prostor dr. Zmago Šmitek, v delu *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 89–108, ki mu je povezava s koptskim izročilom znana, čeprav oglejskega »mostu« do nas izrecno ne izpostavlja.

45 Valič, *Tri(o)glav – Arheološki problem in vprašanje njegovih predstav*.

46 Geneza 2, 9.

Okeanos, na katerem – tudi po slovenskem kozmogonskem izročilu – plava zemeljska plošča. Krištofove noge so potemtakem zasajene hkrati v podzemni svet in tudi v rajski Eden. Na apokaliptične grožnje podzemlja s potresi in vesoljnim potopom opozarja riba Faronika. Temu nasprotno *Kristo-nosceva* (gr. *Xristo-phoros*) stopala v vodah Oceana – pa tudi Rdečega morja – implicitno izražajo misel, ki je posebnost že omenjene oglejske veroizpovedne »*et sepultus descendit ad inferna*«, ki govori o Kristusovem spustu v podzemlje, v Tartar, predpekkel. Dete Kristus (sic!) na Krištofovih ramenih se ga v večini naših poslikav drži za čop las na glavi, kot bi bila oba eno, Dete – Kristus v Krištofovi makrokozmični posodi. Iz takšnih razsežnosti izhaja Rufin že takoj v začetku svoje razlage omenjenega člana oglejske veroizpovedi: »*Uči Apostol Pavel, da morajo biti razsvetljene oči našega srca za razumevanje tega, kar je visočina (altitudo), širokost (latitudo) in globočina (profundum). Visočina, torej, in širokost in globočina so opis križa, katerega del, ki je utrjen v zemlji, se imenuje globočina.*«⁴⁷ Križ kot drevo življenja je v zgodnjem krščanstvu splošno razširjen 'likovni topos', ki tudi pri nas ni neznan.⁴⁸ Tudi oblika škofovskega pastorala pogosto zajema iz tovrstne simbolike križa kot drevesa življenja. Krištof z Detetom (sic!) na ramenih tako odvzema ves zastrahovalni naboj s katastrofo grozečim vodam taistega podzemlja, ki ga simbolizira Faronika. Tudi korenine Krištofove ozelenelne palice, ki na marsikateri poslikavi v krošnji vsebuje rajске sadove, kažejo, da gre dejansko za drevo življenja, torej tudi križ, kjer izvirajo štirje rajski vodni tokovi *Pišón, Gihon, Tigris* in *Evfrat*,⁴⁹ če se omejimo le na judovsko-krščansko izročilo. Rajski tokovi so tu nosilci življenja. Merijo številne figure živali in radožive figure z glasbili (pri Jerneju iz Loke!) na ponovno kozmično pomiritev strahot v greh potopljenega Leviatanovega oziroma Faronikinega *Okeanós-a*? Po naših poteh razmišljanja je odgovor lahko pritrdilen.

Tudi za to vsebino imamo v slovenskem prvobitnem izročilu obilje snovi. *Kozmično, sveto drevo*⁵⁰ vzeto samo zase in kot *svetovna os* je verjetno zaradi močne ukoreninjenosti v slovensko dušo na prvem mestu. Smiselno lahko pritegnemo tudi izročila o *Kristalni, Stekleni* oziroma *Svetovni gori*, vzeti kot svetovna os, do katerih je po slovenskem izročilu mogoče priti ali preko Rdečega morja ali preko velikega jezera ali pa skozi vodnjak žive vode.⁵¹ Duša, ki se napoti na takšno pot, je imela v občutju slovenskega vernika tudi v poslovenjenem Krištofu utehe

47 Rufinus, *Commentarius in symbolum apostolorum*, str. 352: »*Docet Apostolus Paulus, illuminatos esse debere oculos cordis nostri (Ephes.1), ad intelligendum, quae sit altitudo, latitudo et profundum (Ibid.3). Altitudo ergo et latitudo, et profundum, descriptio crucis est: cujus eam pertem quae in terra defixa est, profundum appellavit.*« Podčrtal I. F. Rufin, povzema globalno Pavlovo misel v Ef 1 in 3.

48 Prim. sliko mašnega plašča v: Stelè, *Politični okraj Kamnik*, str. 217, slika 120.

49 Geneza 2, 11–14.

50 Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 75–86.

51 Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 52.

polno bližnjico. Grška beseda za 'prisposodobu' je *symbolon*, ki v členih sestavljenske *sym-bállo* razodene, da gre za nekaj, kar je – kljub raznolikim in morda celo med sabo nasprotujočim si in še tako oddaljenim delom celote – samo s sabo v sozvočju: *sym-* tj. skupaj -*ballein* tj. postaviti, trdno združiti, kar bi drugače ostalo ločeno. V klasični grščini je *symbolon* odtrgan del polovice, po katerem sta se prijatelja po dolgem času lahko spoznala, kar danes uporabljajo zaročenci z lomljenjem zlatih src. Simbol je zato dejansko nasprotje od tistega, kar dela hudič, *zlo-dej*, *dia-bolus*, ki pač po svojem bistvu *raz-dvaja*, grško *dia-ballein*, grobo meče narazen. Dvokrako raz-dvojeni, čeprav navidez enoviti, Faroniki je kot odrešilni arhetipski protipol postavljen Krištof, z Detetom in drevesom življenja.

Sklepne misli

Mislím, da nismo na krivi poti, če se v iskanju pomenov slovenskega likovnega 'toposa' pralikov sv. Krištofa in Faronike, podamo v izhodišča, ki jih tvori miselni dualni okvir simbolnega pomirjanja nasprotnih polov, ki jih od noči časov hrani spomin človeštva: moško-žensko, nebesa-podzemlje, odrešenje-apokalipsa, sonce-luna, svetloba-tema, življenje-smrt, Kristus-Zlodej, Pantokrator-Leviatan/zmaj. Nasproti si stojita dva protipola, principa, ki ga prikazuje po naših krajih zelo razširjen prizor sv. Krištofa s Faroniko. Krištof preko smrtonosnega kozmičnega Rdečega morja prenaša dete – Kristusa, ki se ga v sončevem območju nebes drži za čop las na glavi, v drugi roki pa drži svet. V globinah grozi s katastrofo Faronika, vendar jo moč neba kroti, da miruje. Tistim pa, ki se na Krištofovo podobo ozirajo, kaže pot, kjer bo duša lahko našla večni spokoj.

O uničenju sveta s potopom in tudi s sočasnim uničenjem v ognju poroča že Heraklit (ok. leta 500 pr. Kr.). Ogenj naj bi baje uničil svet, Zemlja pa potonila v kozmičnem Oceanu, ki ji je bil na začetku porodnica. Tartar je bil za Grke – razen v najglobljih globinah kozmosa – tudi na zahodu, v deželi Zatona, kot nakazuje etimologija pred-helenske besede '*tar*'⁵². Ljudje potresnih območij so to najmočnejše doživljali, doživeto grozo pa od roda do roda ohranjali v spominu. Ob potrebu še tako racionalno izostreno preseganje 'znanstvenega skepticizma' hipoma odpove. Razum in čustva, sveti Krištof in Faronika že od katastrofalnega potresa leta 1348, 1511 in ob vseh ostalih v naših krajih govorijo tudi o tem – celo dandanašnji.

VIRI IN LITERATURA:

- Bratož, Rajko: Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske Cerkve od začetkov do nastopa verske svobode, *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 8, Ljubljana, 1986.
- Cevc, Emilijan: Veronika z Malega gradu, *Kamniški zbornik* IV, Kamnik, 1958.
- Graves, Robert: *Greck Myths*, London : Penguin Books, 1955.
- Hieronymus: *Svetega Hieronima izbrana pisma I*, prevedel Franc Ks. Lukman, Celje :

52 Veliko krajev na zahodu od Grčije ima v korenu grške oblike imena '*tar*'.

- Mohorjeva družba, 1941.
- Kelemina, Jakob: *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Bilje : Humar, 1997.
- Kermauner, Taras: *Bog in slovenstvo – versko kulturni eseji*, Ljubljana : Družina, 1993.
- Kühlar, Štefan: Narodno blago vogrskij Sloväncof, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 8 (1911), str. 52.
- Kuret, Niko: *Praznično leto Slovencev II – Poletje*, Celje : Mohorjeva družba, 1967.
- Mikhailov, Nikolai: *Mythologia slovenica – Poskus rekonstrukcije slovenskega pogankega izročila*, Trst : Mladika, 2002.
- Missale Romanum Interpretatio slovenica*, druga slovenska izdaja, Priročna oblika oltarne mašne knjige, Ljubljana 1992.
- Rosenberg, Alfons: *Odkrivajmo simbole – Prasimboli in njihovo spreminjanje*, Celje : Mohorjeva družba, 1987.
- Rufinus, Aquileiensis: *Commentarius in symbolum apostolorum*, v: J. P. Migne, *Patrologia Latina cursus completes*, Tomus XXI, Tyrannii Rufini aquileiensis presbyteri Opera omnia qu ..., Paris 1849, str. 335–386.
- Slovenske ljudske pesmi I*, Ljubljana : Slovenska matica, 1970.
- Slovenske ljudske pesmi II*, Ljubljana : Slovenska matica, 1981.
- Stele, France: *Politični okraj Kamnik – topografski opis*, Ljubljana : Umetnostno-zgodovinsko društvo, 1922–1929.
- Stele, France: *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja*, Ljubljana : Slovenska matica, 1969.
- Šmitek, Zmago: *Mitološko izročilo Slovencev*, Ljubljana : Študentska založba, 2004.
- Tucovič, Vladka: *Motiv ribe Faronike v slovenski književnosti in likovni umetnosti 20. stoletja*, *Traditiones* 35 (2006), str. 51–68.
- Valič, Andrej: *Tri(o)glav – Arheološki problem in vprašanje njegovih predstav – Prispevek k preučevanju prvobitne staroslovenske kulture na območju jugovzhodnih Alp*, Kranj : Kulturni center Kamnik, 1997.

Summary

The fish Faronika on frescoes of St. Christopher Thoughts on the occasion of the 500th anniversary of the earthquake in Škofja Loka

Ancient Slovene cosmogonic etiological poem about the fish Faronika who – swimming in the cosmic Oceanus – carries the world on its back and threatens it with cataclysm (as Midgardsormr, Ophion, Leviathan, Tiamat, Sri Anantha) has been retained in the centuries old living tradition, right up to the present. The last record of the poem was made several decades ago in Podmelec in Baška grapa (Tolminsko). Faronika is part of wider mythological memory, which was preserved more strongly and longer in Slovenia than elsewhere because of its position on the fringes, at the triple border of nations. Phenomenon of dual faith remained with the Slovenes long after christianisation (N. Mikhajlov). Faronika-Siren, the mermaid with raised double tail, can be found all over Europe, but a particularity in Slovenia is that it appears as an art 'topos' of gigantic frescoes on the external walls of churches, which

depict St. Christopher in connection with Faronika, who is located in the water at his feet. St. Christopher is a prototype – ‘macroanthropos’ (Orion or Osiris?), in whom Christian, Gnostic and Slovene pre-Christian elements flow together (ruler of the dead, dead and reborn man, the spirit travelling to the other side). The influence can be felt of Egyptian, Gnostic (Coptic?) admixtures, which were brought to Slovenia indirectly through Aquileia. From this perspective, the pair Faronika-Christopher represents opposing prototypes or archetypes: apocalyptic female water-underground and macrocosmic male sun-heaven.